

Torbjørn Olsen:

Giuseppe Caruso:

Sigrid Undset – A Modern Crusader,

University of Helsinki 2014 (doktoravhandling, 207 sider)

Det hører ikke til de daglige foretelser at det kommer ut en doktoravhandling vedrørende Sigrid Undset (1882-1949), forfattet av en italiener som behersker norsk flytende, skrevet på engelsk og forsvart i Helsingfors. Men det er dette vi har med å gjøre her, noe som i selv bør påkalle oppmerksomhet. Giuseppe Caruso som ble født i 1958, ble på begynnelsen av 1980-tallet interessert i Sigrid Undset da han studerte norsk og litteratur ved Universitet i Roma (*la Sapienza*), noe som endte opp i foreliggende doktoravhandling. Mange år senere vendte han tilbake til henne og interpretasjonen av henne. Hovedaksen for forfatterens interesse er Undsets konversjon til Den katolske kirke 1. november 1924, og de følger det fikk for forfatterskapet hennes.

Caruso har lest mange vurderinger av Undsets forfatterskap, f.eks. hos Ellisiv Steen, Kåre Lunden, Kristian Elster, Sigurd Hoel, Karl Kjelstrup, Andreas Hofgaard Winsnes, Borghild Krane, Margaret Mary Dunn, Finn Thorn, Hallvard Rieber-Mohn, Anne-Lisa Amadou, Bente Heltoft, Liv Blikrud, Christine Hamm, Bernt Torvild Oftestad, Jan Schumacher, Georg Johannesen, Dag Solstad og Tordis Ørjasæter, for å nevne et utvalg.

Til tross for forfatterens nærhet til latin og italiensk blir mange kirkelige dokumenter sitert fra utgivelser i engelsk oversettelse, noe som kanskje kan forklares ut fra at avhandlingen er skrevet på engelsk? Det kan nok også forklare en del skrivefeil i de mange norske sitater, f.eks. når engelsk retteprogram forveksler den norske preposisjon «i» med det engelske personlige pronomeren «I». Forfatteren har selv fått korrigert dette i fotnote 843, men ikke i f.eks. fotnote 273.

Avhandlingen er kritisk i mer enn én betydning av ordet.

Caruso legger til grunn at litterære tekster må forstås kontekstuellt (s. 13-17), dvs. de må leses i lys av omstendighetene som danner bakgrunnen for tilblivelsen. Her er budskapet klart: Undsets posisjon gjorde hennes konvertering særdeles nyttig for Den katolske kirke, som valgte å bruke henne for alt hva hun var verd som instrument for egen utbredelse, og hun lot seg bruke, ja, på mange måter ofret hun sine forfattereviser for det korstog som hun i 1924 la ut på.

Nytten var så stor for Den katolske kirke at den «ignored its own legal framework» (s. 13) for å få full nytte av Undset!

Caruso studerer naturligvis Undsets essay *Katholsk propaganda* (1927). Større plass ofrer han på de store romanverker *Kristin Lavransdatter* (1920-22), *Olav Audunssøn i Hestviken* (1925), *Olav Audunssøn og hans barn* (1927), *Gymnadenia* (1929) og *Den brændende busk* (1930), og her går det stort sett fra vondt til verre.

Etter en forundersøkelse i 1920 hadde Propagandakongregasjonens prefekt, den nederlandske kardinal Marinus van Rossum, i 1923 besøkt Norden. Man var ikke fornøyd med situasjonen, og alt i 1922 var hele det katolske lederskap i Skandinavia blitt skiftet ut. Samtidig vakte kardinalens uttalelser underveis og ikke minst etter besøket (inkludert en merkelig påstand – i hvert fall på 1920-tallet – om at ved lutherske bispeordinasjoner deltok ordinandens kone i håndspåleggelsen) mildt sagt oppsikt og økte fiendskapet mot Den katolske kirke i Norge. (s. 70-76) Bl.a. ved hjelp av statistisk materiale utarbeidet av Claes Tande og publisert i boken *Den katolske kirke i Norge – fra kristningen til idag* (Oslo 1993) kommer Caruso frem til at situasjonen var truende (s. 71). Noe måtte gjøres for å hindre en kommende katastrofe, og her finner han en nøkkel til å forstå Undset: «I think that she was seen as the only person who could save the Church from disaster.» (s. 79)

Sentralt for forståelsen av Undset er det at hun ble medlem av dominikanernes tredje orden, noe som både bragte henne inn i spesielle lydighetsforpliktelser overfor ordenshierarkiet, og som i tillegg ble hemmeligholdt (s. 113-117). Nå skulle skrivekunsten være hennes våpen for katolisismen. Konvertittromanene fra 1929 og 1930 må leses som «practical instructions on how to become a member» av Den katolske kirke (s. 145) og som «a handbook of Roman Catholicism» (s. 146).

Et stort problem var det at Undset nok kjente nordisk historie godt, men kom man utenom Norden, var kunnskapen dårlig, og hun idealiserte først og fremst historien og samfunnet. For henne var Italia et romersk-katolsk drømmeland som ifølge Caruso i virkeligheten ikke fantes (s. 106-111). Heller ikke hadde hun teologiske forutsetninger for å ta et dogmatisk oppgjør med andre konfesjoner (s. 93-100).

I tiden etter Undsets konversjon dro Marta Steinsvik land og strand rundt med sitt antikatolske foredrag «I moderkirkens favn». I 1927 kom hun til Lillehammer, med Undset som tilhører, ledsaget av to stenografer. Men så langt Caruso har bragt på det rene, tok Undset ikke ordet i noen muntlig debatt. Det forklarer han med at de katolske ledere i Norge nok på forhånd hadde drøftet

situasjonen og funnet det uforsvarlig i forhold til artikler skrevet med assistanse fra Kjelstrup og dominikanerne (s. 89-90).

Nå kan man jo lure på hvordan en slik Undset kunne få Nobelprisen i litteratur (1928). Det kan virke som om dette var en slags kombinasjon av kompromiss og det minste av flere onder. Caruso trekker her også frem mulig press fra den strengt antikommunistiske kong Gustav V, som for øvrig sendte sin hilsen til Hitler etter invasjonen av Sovjetunionen i 1941 (s. 117-122).

Jeg er ikke litteraturekspert og nøyer meg derfor med disse smakebiter som kanskje kan gi merinteresse for noen. I stedet går jeg over til mitt eget fag, kanonisk rett, som spiller en sentral rolle i avhandlingen, nemlig både trykkebestemmelsene, ekteskapsretten og strafferetten.

Giuseppe Caruso har funnet frem til Den kanoniske lovbok *Codex Iuris Canonici* fra 1917, dvs. den første kodifisering av den kanoniske rett, kan. 1399, nr. 9, som bestemte: «[Ut fra selve den gjeldende rett forbys] bøker som overveiende [ex professo] dveler ved, forteller om eller lærer om løsslupne [lascivae] eller uanstendige [obscenae] ting.» Dette forbud var basert på tridentinerkatekismen, som fremdeles gjaldt i Undsets tid, og som skulle gå tilbake til Tridentinerkonsilet (1545-63) sin *regula VII* (ifølge Caruso hentet fra en amerikansk internettekst fra 2011; riktig henvisning ville vært indeksen fra 1564) som strekker forbudet ut til detaljer. For forfatteren er det ingen tvil om at Undsets konvertittromaner ble rammet av dette forbud på grunn av deres erotiske innhold. Men så har Caruso funnet frem til at det etter *regula VIII* kunne dispenseres. «It was allowed by the Dominican monks collaborating with Sigrid Undset and supervising her work because it had the function to make the two books more interesting and attractive and consequently more effective in the promotion of Roman Catholicism.» (s. 182)

Til dette er å si at det i høy grad kan spørres om de aktuelle romaner på noe tidspunkt ville blitt rammet av forbudet. Der er stor forskjell på disse romaner og på pornografi! Dertil har den kanoniske rett hele tiden vært i utvikling, ikke minst gjelder det strafferett, men også trykkebestemmelsene. Stort sett er de formelle justeringer kommet lenge etter at noe i praksis var endret. Dette vil fremfor alt være tilfelle der man har forbindelse mellom uttrykk som «ut fra selve den gjeldende rett» (*ipso iure*) og etterfølgende generelle uttrykk. Lite kan faktisk utledes av at noe fortsatt formelt gjelder.

Carusos resonnement her har to viktige mangler. For det første viser han ikke til noe rettspraksis eller administrativ praksis i Kirken på Undsets tid (men kun til egne teoretiske overveielser), noe som tilsier at de aktuelle romaner ville blitt truffet av automatisk forbud. For det andre gir han ikke noe belegg for at

dominikanerne har vært inne i bildet med noe formell dispensasjon. Derved kan man ikke se bort ifra at forfatteren heller har konkludert ut fra egne forutinntatte holdninger enn ut fra gjorte funn, og disse konklusjoner tjener så til å danne «konteksten» for lesningen av konvertittromanene!

Mye viktigere er det og enda verre går det for Caruso når han skal behandle Kirkens «egne regler» i forhold til Undsets separasjon (14. juli 1925) og skilsmisse (19. april 1927) fra Anders C. Svarstad. At hun med biskopens tillatelse ble opptatt i Kirken før dette var i orden (ja, faktisk før separasjonen var i orden – i motsetning Ørjasæters «incorrect information»), er det store problem (s. 82) som måtte omgås, ifølge forfatteren: «In my opinion, the reason for this haste is that the Roman Catholic Church could not afford to wait for Sigrid Undset's divorce...» (s. 83). Før Anders Svarstad giftet seg med Sigrid Undset (29. juni 1912), hadde han vært gift med Ragna Moe (17. desember 1904, skilsmisse 1912).

Utgangspunktet er at ekteskapet etter katolsk oppfatning er uopløselig og derfor bindende (og hindrende for nytt ekteskap) inntil døden skiller partene ad, men at Kirken i noen tilfeller kan erklære et ekteskap for «nullitet» (juridisk sett, dvs. sett fra Kirkens forståelse av bl.a. naturetten), med den konsekvens at partene ikke er bundet av ekteskapet, men prinsipielt står fri til å gifte seg med en annen person. Forfatteren forsøker å forklare hvordan disse ting henger sammen, og tar utgangspunkt i utsagn fra Augustin, Tridentinerkonsilet, pavelige encyklikaer, katekismer i ulike språkutgaver og Den kanoniske lovbok. Nullitetsspørsmål behandles av lokale domstoler i det enkelte bispedømme (tribunaler), men kan også bringes inn for Den romerske rota (*Sacra Rota* s. 54-56).

Caruso mener at han har klart å trenge inn i systemet til tross for at prosedyren «always [have] been characterized by extreme secrecy» (s. 56), noe som forsterkes ved bruk av latin (s. 58). Mht. enkelttilfeller er systemet hemmelig i den betydning at saken ikke behandles muntlig i åpen rett hvor alle og enhver har tilgang. Årlig blir dog en lang rekke dommer publisert, ikke bare fra Den romerske rota, men også fra lokale domstoler. Det gjaldt på samme måte i 1924, og likeså gjaldt det en rekke avgjørelser fra Konsilskongregasjonen i tidligere tider. For fagfolk har latinen gjort dommene tilgjengelig, uavhengig av morsmål. I 1924 stod det nok adskillig bedre til med latinkunnskapene i Kirken enn i dag. Så hva forfatteren vil frem til med disse henvisninger, er vanskelig å forstå.

Så går han inn på lovgivningen i Kirken. Ifølge Tridentinerkonsilet har Kirken «even the power to ignore biblical prescriptions» (s. 56). Leo XIII «simply asserts the Church's power 'to establish diriment impediments of matrimony', and states that 'matrimonial causes pertain to ecclesiastical judges'» (s. 57).

Forfatteren prøver å tolke dette ved å studere hvordan ordboken oversetter *diriment* (fotnote 362). Her kunne han nok hatt nytte av å snakke med en kanonist. Kirkens «power» er basert på grunnforståelsen at den (og ikke staten) er det «samfunn» (*societas*) som primært har ansvaret for ekteskapsforvaltningen for døpte. Her har det vært nødvendig med rettsregler, også etter at Tredje Mosebok ble til! Det har bl.a. gitt seg utslag i innføringen av «ekteskaphindringer», dels som sanksjoner (man kan f.eks. ikke drepe ektefellen sin for å bli fri til å gifte seg med sin elskerinne!), dels av pastorale og menneskelige hensyn (f.eks. forbud mot fetter-kusine-ekteskap!). *Impedimentum* (hindring) vil si noe som står i veien for giftermål, men uten at det gjør et ekteskap «ugyldig». Skal hindringen gjøre ekteskapet «ugyldig», karakteriseres den som *impedimentum dirimens* (gyldighetshindring), bokstavelig talt en hindring som løser opp (*dirimere*) muligheten til å få til ekteskap. Dette ser det ikke ut til at Caruso har forstått ved sitt ordbokstudium. Fotnote 358 tyder også på at Kirkens makt går på å løse opp (*dissolve*) ekteskap som er inngått, og ikke på gjøre unntak fra hindringer «etter menneskelig rett».

Caruso går videre inn på grunnene for å erklære ekteskap for nullitet, og trekker spesielt frem det klassiske krav om *sinnets indre konsensus* (CIC/1917, kan. 1086; CIC/1983, kan. 1103, § 1) (ved avgivelse av ekteskapsloftene) for at et ekteskap skal være gyldig. Dette kommenterer han slik: «Canon 1086 *de facto* gives absolute discretion to the Church bodies by stating that ‘in the celebration of marriage the inner consent of the soul is required’ [...] My opinion is that the ‘inner’ motives of one’s soul can provide the reason for annulling any marriage.» (s. 57)

Det kan sikkert sies mye om ekteskapsnullitetssakene i Kirken. Men det må ikke forhindre at man husker på tre ting. For det første: Kirken forstår ekteskapsinngåelse primært som en privatrettslig handling (ikke som en forvaltningshandling ved Kirke eller stat), og i all kontraktsrett vil kontrahentenes vilje ved kontraktsinngåelsen være av betydning, om enn betydningen kan variere. For det andre er hovedmålet med bestemmelsen å skape rettsikkerhet ved å bestemme at «sinnets indre konsensus» *formodes* alltid å være «konform med de ord eller tegn som anvendes når ektevigselen finner sted» inntil det motsatte er bevist. Kirken har derfor ikke fritt spillerom til å erklære konsensmangel etter eget forgodtbefinnende. Rettsformodninger skal ikke bevises, men må eventuelt motbevises! (Jf. CIC/1917, kan. 1827; CIC/1983, kan. 1585) For det tredje viser Kirkens rettspraksis at påstand om konsensmangel prøves nøyaktig i hvert tilfelle, og med variabelt utfall.

Så har Caruso funnet ut at Svarstads første ekteskap etter katolsk oppfatning var «ugyldig», og at hans ekteskap med Undset derfor må ha vært «gyldig». Dette bygger han på en del katolske utsagn i Italia (men han presiserer at disse ikke ble

så omfattende gjengitt i andre land) om ugyldigheten av sivile ekteskap. Svarstad hadde i 1904 giftet seg borgerlig, og samme dag faktisk meldt seg ut av Den norske kirke (s. 65). Da kan han umulig ha inngått et ekteskap i religiøs forstand. Her har forfatteren antagelig overført en italiensk kamp for kanonisk formplikt (altså mot borgerlig ekteskapsinngåelse) til våre forhold, og så overinterpretert betydningen av Svarstads kirkeutmelding og borgerlige giftermål. Hvorfor Svarstad ville gifte seg borgerlig, blir ikke avklart. Det kanoniske ugyldighetskrav var knyttet til at minst én av partene «ved en positiv viljeshandling utelukker selve ekteskapet eller [...] en essensiell egenskap ved ekteskapet» (CIC/1917, kan. 1086, § 2). Det har aldri vært automatisk følge av ikke-katolsk ektevigsel. (Etter norsk rett kunne man på det aktuelle tidspunkt ikke bli gift borgerlig dersom man var medlem av Den norske kirke, noe forfatteren antagelig ikke har fått med seg, men som muligens kan forklare kirkeutmeldingen.) Uansett trekker han alt for lettvinde konklusjoner om hvordan Den katolske kirke og Undset brukte Svarstads første ekteskap for å «slippe unna» Undsets ekteskap med Svarstad.

Caruso går dypere inn på problematikken om hvorvidt Undset måtte skille seg fra Svarstad for å bli katolikk, hvorvidt dette var en nødvendig konsekvens av at hun ble katolikk, eller om skilsmissen var noe som inntraff automatisk (*ipso facto*) ved konversjonen (s. 60-63, med fotnoter)? Her finnes det fra ulike personer mange ufaglige og/eller upresise utsagn, og når disse kombineres, kan resultatet bli mer enn merkelig. Ekstra delikat blir det når disse oppfatninger kombineres med den kanoniske strafferetts daværende bestemmelser om offentlig ekteskapsbrudd, offentlig samboerskap og forbrytelser mot det sjette bud (s. 85; CIC/1917, kan. 2357). Hva som ifølge Caruso eventuelt fremskaffer disse forbrytelser hos Undset – samlivsbruddet med Svarstad, innledningen av separasjonssaken, separasjonen eller skilsmissen – er uklart, men noe må det være! At hun begynte å ha sex med en annen mann, hevder han dog ikke.

Målet, å vise at Kirken ignorerte sin egen rett i tilfellet Undset (s. 13), har forfatteren ikke nådd på noe faglig holdbar måte.

Forfatterens utgangspunkt var at litteratur må leses med en kontekstuell kritikk. Ellers kan det gå galt. Men det kan faktisk også gå galt om man studerer noe med for sterke forutinntatte holdninger, dvs. fordommer. Da hjelper det lite å påstå: «I would like to underline that, although my findings may be controversial, they are not a result of prejudice or the intention to denigrate.» (s. 196) Det er også til lite nytte å erstatte fagkunnskap med amatørmessig lesning av dokumenter – til tross for påstanden: «My judgments are based on documents and facts which were unknown to previous research.» (s. 196) Interessant er det dog at Giuseppe Caruso fant det påkrevd å avslutte doktoravhandlingen sin med slike kvalifikasjonsforklaringer!

Torbjørn Olsen

OLSEN, Torbjørn, [mgr.](#), [dr. iur. can.](#), født 10. november 1953 i Kristiansand, bispedømmet Oslo, konverterte til Den katolske kirke 1989 i Tromsø. Inkardinert ved diakonvielse 1990. Presteviet 8. september 1991 i Tromsø av biskop [Gerhard Goebel](#) M.S.F. av Tromsø. Cand. theol. fra [Det teologiske Menighetsfakultet](#) i Oslo (1977) og Dipl. theol. fra [Johannes Gutenberg-Universität](#) i Mainz i Tyskland (1991). Lic. iur. can. (1994) og dr. iur. can. (1999, etter å ha disputert over avhandlingen *Die Natur des Militärordinariats* i 1997) fra det pavelige universitet [Gregoriana](#) i Roma.
P.t. biskopelig vikar i Oslo katolske bispedømme.